

průzor. Zatímco se dnešní patočkovští interpreti sdružují do zástupů pečovatelů o duši, existenciálních hybatelů prereflexivních modů pobytu, případně nositelů života v pravdě, prohlíží Kožmín Patočkovy myšlenky a úvahy formou interpretace jejich interpretačního modelu. Otevírá tak jiného Patočku, nového a velmi pravděpodobně Patočkovi bližšího, než jak ho představují sešikované houfy jeho bytově-seminářových žáků.

Bylo už na čase, aby se objevila interpretace, která i ve své úspornosti, sevřenosti a místy zřetelně ostýchavě zdrženlivosti před velkými slovy a tématy má k Patočkovi co podstatného říci. Byl to filosof, který v moderních dějinách české filosofie představuje příliš významnou osobnost na to, aby se jeho myšlení mohlo rozpliznout v nic nefikajících sloganech špatně skrývajících bůhvíjaké politické nebo náboženské zájmy. Pozoruhodné je i to, že takového podstatného sdělení jsou méně schopni takzvaní „čistí“ filosofové než literární vědec a spisovatel. Pro českou filosofii není dobré vysvědčení, když se člověk hledající moderní, zbytečného patosu prázdné, nedeformované a nedeformující vyprávění o postfezích a soudech jednoho z jejich eminentních reprezentantů ve 20. století nakonec raději obrátí k literárnímu badateli, protože je prostě lepší.

Břetislav Horyna

Dominique Bourg – Jean-Michel Besnier (eds.): *Peut-on encore croire au progrès?* Paris: P.U.F. 2000, 280 s.

Pojem pokroku a víra v pokrok se v posledním půlstoletí stávají stále více problematickými. Tato situace vzbuzuje o to větší zájem, že přesvědčení o pokrokovém vývoji lidstva bylo alespoň v západní civilizaci téměř obecně přítomné už od osvícenství. Není proto divu, že tomuto fenoménu se věnuje mnoho publikací. Jednou z nich je i recenzovaný sborník, který shrnuje většinou příspěvky z kolokvia, které bylo organizováno v květnu 1998 Technickou univerzitou v Troyes.

Kniha má kromě úvodu (D. Bourg) a závěru (J.-M. Besnier) dvě části, z nichž první se zabývá problematikou pokroku obecněji, popřípadě v jejím historickém rozměru, druhá spíše pokrokem v jeho vztahu k některým oblastem lidského poznání a lidské činnosti.

D. Bourg se v Úvodu zabývá změnami, k nimž došlo jak v technických aspektech pokroku, tak v jeho vnímání. Podle jejího názoru „otázkou už není, zda lze věřit v pokrok, nýbrž zda je ještě možné v něj věřit“ (s. 5). Do padesátých let 20. století se pokrok spíše dotýkal vnějšího prostředí člověka, kdežto nové techniky se týkají jeho intimity: našich přání (medicína), intelektu (informatika) i stylu života (potravinářství). Zde už nemůže být evidentní společenský konsensus, a proto je třeba věnovat větší pozornost etickému a politickému hodnocení technického pokroku. K tomu přispívá i skutečnost, že si stále více uvědomujeme nebezpečí, která plynou z nepředvídatelných důsledků technických změn. Podle D. Bourg je na pořadu dne jejich demokratická kontrola.

D. Bourg je také autorkou prvního příspěvku první části knihy – „Náboženské počátky myšlenky pokroku“. Nedůvěřivě se staví k myšlence N. Cauvina, který tuto myšlenku stopuje už v neolitu. Podle jejího názoru lze její počátky nalézt ve Starém zákoně a z filozofů u Lucretia. Rozvoj víry v lepší budoucnost byl podpořen ekonomickým rozvojem ve 12. století. Bourg v této souvislosti poukazuje na smysl mnichů ze Saint Victor pro techniku a na sny R. Bacona. Moderní myšlenka pokroku se však objevila až u Fr. Bacona a R. Descarta, i když i u nich byla spojena s biblickou tradicí. Odtud pak vedla cesta k jejímu dalšímu propracování, a to ve směru spojeném s představou vytváření umělého technického světa. Podle D. Bourg je tato cesta v poslední době opuštěna především v souvislosti s představou tzv. průmyslové ekologie, tj. průmyslových systémů, které budou fungovat stejně cyklicky jako přírodní ekosystémy, a to na základě uznání primátu přírody. Uskutečnění této myšlenky však nebude možné bez ekonomických a politických změn ve společnosti.

Jean-Michel Besnier dal svému příspěvku název „Je zpochybněna víra v budoucnost“. Nejde o popření budoucnosti jako takové, nýbrž o víru, že v budoucnosti bude lépe, přičemž toto přesvědčení bylo v mnohém vázáno na techniku. Besnier poukazuje na postmoderní kritiku pokroku i na narůstání nové religiozity bez eschatologie podobné buddhistickému negování času. Popírání budoucnosti vidí i v existencialistické filozofii, u níž zdůrazňuje kult okamžiku a neodpovědnosti.

Zájem o budoucnost byl oživen v souvislosti s knihou H. Jonase Princip odpovědnosti, v níž však už nejde o pokrok, ale o uchování toho, co je, aby nebyla ohrožena šance našich potomků na život.

Michel Lacroix ve stati „Myšlenka pokroku a dialektika zla a dobra“ vychází z Kantovy představy, že příroda používá zlo, aby nakonec vytvořila dobro. Počátky této myšlenky můžeme nalézt už v bibli (např. příběh o Josefovi v knize Genese) a byla populární ještě ve 20. století. Dnes však už tento mentální mechanismus nefunguje, a to vede i k rozpadu filozofie pokroku, která s ním byla spojena. To znamená, že úpadek pojmu pokroku částečně vyplývá i z krize, která se týká představy zla. Je to spojeno s několika dalšími skutečnostmi: vyčerpáním myšlenky totality, zkušeností s příliš velkým zlem (světové války), vznikem mystiky zla, které se v ní chápe jako absolutní, a konečně s obavou z nechtěných následků dobrých činů. Podle Lacroixe se nám zdá, že žijeme v době bezmocnosti a paralýzy a tato rozčarovaná filozofie dává pojmu pokroku ránu z lásky.

„Kolísání myšlenky pokroku“ je název příspěvku Etienne Kleina. Klein vypočítává faktory, které vedou k tomu, že myšlenka pokroku je zpochybněna: Je to opět obava z nepředvídaných následků našich činů, příliš velké složitosti skutečnosti, kterou se nám nedaří pochopit v jejím celku a souvislosti jednotlivostí. Přítomná skutečnost, o níž máme uvažovat, se zvětšuje jak časově (radioaktivita), tak jako pole možností. Znakem znejistění lidí je skutečnost, že se začínají více zajímat o etiku. V této souvislosti se objevuje i problematika vědy, ale ani věda nám nemůže dát jisté odpovědi. Riziko je součástí všeho, co lidstvo dělá.

Stať Alaina Finkielkrauta „Mýtus 21. století“ se odvíjí od konfrontace mezi konzervatismem a vírou v pokrok. Poukazuje na paradox, že sama víra v pokrok se stala konzervativní, protože moderní člověk věří nikoli na nevyhnutelnou neměnnost, nýbrž na nevyhnutelnou změnu. To je podle Finkielkrauta právě mýtem nadcházejícího století. I on poukazuje na změnu technologií, které zejména v podobě genové manipulace činí svým materiálem i člověka samého.

Jean-Claude Beaun se zabývá v příspěvku „Mechanismus a pokrok“ problematikou mechanismu jako modelu společnosti a člověka. Ukazuje, jak různé typy mechanismů, které byly v historii známy a využívány, měnily zejména pojetí člověka.

Poslední článkem v první části je „Hodnocení technologických výběrů: poznámky o diskusi v Německu“ od Friedricha Rappa. Po úvodu věnovaném pokusům o hodnocení technologií obecně – a považuje je při veškeré jejich nedokonalosti nejen za možné, nýbrž za nutné – se zmiňuje o některých konkrétních názorech na hodnocení techniky nejprve v bývalém západním, a později sjednoceném Německu. Dospívá k závěru, že hodnocení techniky není zázračný lék a nepodává univerzálně aplikovatelný recept. Je však užitečné a v nejllepším případě vede k širokému konsensu a k formě techniky, kterou bychom si přáli pro budoucnost.

Úvodní stať druhé části „Věda a pokrok, jaký vztah?“ od Jean-Marca Lévy-Leblonda svým způsobem obě části spojuje, protože její předmět je ještě relativně obecný. Poukazuje na to, že věda má k pokroku privilegovaný vztah, protože v ní je pokrok nepopíratelný a navíc je chápána jako zdroj veškerého pokroku. V současné době jsou však oba tyto aspekty vztahu vědy a pokroku zpochybněny samotným vývojem ve vědě. Lévy-Leblond poukazuje na propojenost vědy a společnosti a zdůrazňuje význam tohoto vztahu i pro budoucnost. Vyslovuje se pro demokratickou kontrolu vědeckého výzkumu.

Nicolas Bouleau napsal příspěvek „Pokrok, matematika a rozum“. V recenzovaném sborníku je tedy první z těch, kdo zpoumají pokrok v souvislosti se speciálním oborem lidského vědění. Spíše než k pokroku je jeho pozornost obrácena k vývoji matematiky, a to v jejím vztahu ke kultuře a společnosti. Poukazuje na její jakoby spirálovitý vývoj: Zpočátku se matematikou zabývali „amatéři“, kteří byli často filozofy a zapojovali tak matematiku i do jiných otázek souvisejících s kulturou. To se změnilo na počátku 19. století, kdy se matematika více profesionalizuje a kdy se také vytváří matematická symbolika. Vývoj se obrací ve 20. století v souvislosti zejména se dvěma skutečnostmi. Nejprve s tím, že se ukázalo, že není možné vyčerpávajícím způsobem prozkoumat všechny varianty a vztahy a že se tedy nutně musí uplatňovat výběr, který je ovšem podmiňován kulturně a společensky, a pak v souvislosti s informatikou. Matematika se tedy na vyšším stupni vrací k uznání svého zapojení do společnosti a kultury.

Jiným způsobem rozebírá problematiku vztahu speciální vědy a pokroku Claudine Cohen ve stati „Biologický vývoj a pokrok“. Poukazuje na to, jak byla různá chápání biologického vý-

voje podmíněna pojetím vývoje společnosti a jak je naopak ona ovlivňovala. Domnívá se, že chápání biologického vývoje jako vývoje k lepšímu a s ním spojené pojetí člověka jako vrcholu tohoto vývoje je těsně spojeno s rasistickým přístupem k jednotlivým kulturám a lidským jedincům.

Jacques Grinevald nazval svůj příspěvek *Pokrok a entropie po padesáti letech*. Navazuje přitom na stejnojmennou Wienerovu stať. Rozebírá ztotožnění negentropie a informace zejména v souvislosti s biologickým zkoumáním a teorií Gaia a poukazuje na poměrně hluboké kořeny tohoto postupu a na důsledky různých jeho variant pro jednotlivá pojetí pokroku.

Poslední stať druhé části je článek Michela Marcoccii „Sociabilita na Internetu: Úvahy o ‚informační revoluci‘“. Porovnává názory těch, kdo vkládají do internetu až utopické naděje (P. Lévy), s těmi, kdo mají před ním příliš velké obavy (P. Virilio). Domnívá se, že oběma typům úvah je společné přecenění „informační revoluce“. Poukazuje na to, že chování na internetu je řízeno etiketou, která je zapojena do tradice komunikace, která je v západní společnosti živa už od 17. století, a je toho mínění, že internet bude lidskou kulturou absorbován bez větších otřesů.

Krátký závěr Jeana-Michela Besniera je nesen ve stejném tónu jako úvod. Domnívá se, že 21. století už nebude stoletím stálé inovace, ale spíše stoletím snahy řídit a využívat poznatky, stabilizovat to, co už bylo dosaženo.

Problematika pokroku je bezesporu stále aktuální. Je proto záslužné jak uspořádání zmíněného kolokvia, tak vydání souboru referátů z něho. Stejně tak záslužné je to, že jeho součástí je poměrně obsáhlý výběr literatury k tématu od roku 1970. Pro recenzovaný sborník jsou charakteristická umírněná stanoviska. Žádná ze stať není napsána zapřísáhlým nepřitelem pokroku, ani jeho zaslepeným přívržencem. Autoři se zaměřují na různé aspekty pokroku a jeho zejména společenských souvislostí. Zdá se, že jim je společné opatrně optimistické hodnocení výhledů do budoucnosti a naděje v budoucí rozvoj společnosti ve smyslu humanity a sounáležitosti lidstva s přírodou. I tento postoj je přínosem, zvláště uvědomíme-li si, že se objevil na kolokviu uspořádaném na vysoké škole technického směru. Vždyť právě v souvislosti s technikou se dnes objevují jak přehnané naděje, tak černočerné obavy.

Ivana Holzbachová

Francis Fukuyama: *Wielki Wstrząs. Natura ludzka a odbudowa porządku społecznego*, Warszawa: Politeja 2000, 319 s.

Francis Fukuyama se stal známým na přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století svou přednáškou rozpracovanou později v knize *End of History? Následovala Trust. The Social Virtues and the Creation of Prosperity* a v roce 1999 *The Great Disruption*, kterou velice pružně přeložili v Polsku pod názvem uvedeným v titulu této recenze. Dá se říci, že největší filozofický náboj měla kniha první, v níž Fukuyama rozvinul teorii týkající se hnacích sil vývoje světových dějin a současného rozdělení světa na část liberálně demokratickou a část, která k tomuto stavu nedospěla. Připomeňme si, že konec dějin znamenal ve Fukuyamově pojetí konec válek. Fukuyamova teze se stala předmětem ostré kritiky S. P. Huntingtona v knize *Sřet civilizací*, a ačkoli se na první pohled zdá, že současná situace dává za pravdu spíše Fukuyamovu kritikovi, Fukuyama ani ve svém vystoupení na letošním Foru 2000 neopustil své v podstatě optimistické stanovisko. Ostatně, Huntingtonova kniha se setkala s řadou kritik poukazujících na autorův zjednodušující pohled snad až příliš poznamenaný zkušenostmi americké diplomacie.

Recenzovanou knihu vydal Fukuyama v roce 1999, tedy v době, kdy by se současný stav jevil spíše jako námět pro hororovou politickou fikci. Bude tedy lépe, vzdáme-li se aktualizací a věnujeme se knize samotné a situaci, z níž vycházela.

Srovnáme-li tři citované Fukuyamovy práce, vystoupí do popředí skutečnost, že v nich dochází k podstatnému zužování tématu. Zatímco v *End of History* byl tématem celosvětový vývoj, v *Trust* jsou to průmyslově vyspělé země a v *The Great Disruption* krize západní, zejména americké společnosti. Fukuyama se zde zabývá jejich vývojem zhruba v posledních třiceti letech, kdy